

DEZBATEREA REALISM VERSUS RELATIVISM ÎN ȘTIINȚELE SOCIALE ACTUALE: SOCIAL CONSTRUCȚIONISMUL. O ABORDARE CRITICĂ

BOGDAN M. POPESCU

I. Social construcționismul și limitele sale

Științele sociale actuale, în particular cognitivismul, par să favorizeze o perspectivă standard ce se potrivește cu acuratețe dualismului cartesian în principiile sale de bază. Acest lucru este evident în modul în care acestea mențin și dezvoltă „construcțe istorice ale *cogito*-ului izolat și rațional, precum și în expunerea ambițiilor sale universale”¹. Este evident, de asemenea, în modul în care „au presupus o natură umană fixă, în proiectul lor de a găsi legi universale ale comportamentului uman după modelul legilor fizicii”². Principiile acestei concepții au fost criticate fervent de social construcționism. În diferitele sale versiuni și orientări³, psihologia „social construcționistă” adoptă o atitudine critică împotriva psihologiei sociale și cognitive „dominante” (aşa-numita *mainstream psychology*), și, în general, împotriva oricărei forme de empirism și pozitivism, oferind diferite interpretări ale fenomenelor sociale și psihologice.

Social construcționismul a argumentat ideea conform căreia cunoașterea noastră este construită prin intermediul interacțiunii sociale dintre oameni considerați a fi agenți activi ce folosesc resurse locale în îndeplinirea proiectelor lor. În particular, acest lucru are loc prin limbaj și comunicare. De aceea, „discursul” devine o metaforă de bază ce exprimă ideea că „fluxul acțiunilor intenționale *constituie* însăși «materia minții»”. Toate tipurile de practici intră în această categorie. Unele sunt lingvistice, altele nu⁴. Filosofia târzie a lui Wittgenstein a fost deosebit de influentă în această cotitură discursivă din psihologie⁵. Drept urmare, statutul cogniției suferă o schimbare dramatică în cel puțin trei privințe semnificative. Mai întâi, interesul cade pe „respecificarea unor teme psihologice în termeni de practici discursivee situate”⁶. Jeff Coulter⁷, de exemplu, arată că „schizofrenia” nu trebuie ipostaziată în cadrul programelor de cercetare psiho-fiziologice. Domeniul său propriu de funcționare este interacțiunea socială. El argumentează că „schizofrenia” este un construct polimorf ale căruia criterii de aplicare sunt contextual variabile. O asemenea reificare a schizofreniei ca „stare” a persoanelor diagnosticate în acest fel constituie o neînțelegere. În al doilea rând, accentul este pus „pe folosirile situate, ocazionale, retorice ale lexiconului comun al psihologiei”⁸, implicând examinarea folosirii practice a unor termeni pre-

cum ură, gelozie, credință, simțire etc., prin intermediul interacțiunii cotidiene și în medii instituționale. În al treilea rând, se urmărește „modul în care capacitatea de acțiune, intenția, îndoiala, credința, prejudiciul și altele sunt construite, făcute disponibile, sau abordate «indirect», prin intermediul descrierii de acțiuni, evenimente, obiecte, persoane sau medii de interacționare”⁹.

Cu toate acestea, studiile lui Potter și Edwards, ca multe altele din acest domeniu, adoptă un relativism metodologic, lăsând deoparte orice angajare ontologică. Ei disting între construcționismul ontologic și cel epistemic și se concentreză pe chestiuni de metodă și analiză a limbajului. În această direcție, ei sunt lipsiți de echivoc: „Noi nu propunem vreun «lucru» care să fie adus la existență prin conversație. Mai degrabă, suntem preocupați de diversele practici și de termenii acelor practici”¹⁰. Psihologia socială construcționistă este, de obicei, suspicioasă cu privire la orice pretenție realistă ori la „explicații ce postulează procese în-corporate (*embodied*), generative sau cognitive și, drept consecință, este ambivalentă când vine vorba de subiectivitate”¹¹. Ian Burkitt vorbește, de asemenea, de o „tendință către un reducționism discursiv și continuarea unei forme a îndoielii carteziene în termenii lacunei dintre constructele noastre discursive și materialitate”¹². În schimb, Vivien Burr¹³ observă faptul că analiza critică a așa-numitei psihologii „dominante” și cotitura discursivă au lăsat în urmă o persoană vidă de conținut, fără caracteristici psihologice esențiale. Sinele devine nimic mai mult decât doar un efect al limbajului/practicilor discursive și al interacțiunilor, în vreme ce este neclar modul în care este conservată capacitatea umană de acțiune, în particular, în cadrul teoriilor macro construcționiste. Cercetătoarea britanică militează pentru readucerea capacitații de acțiune și a subiectivității în cadrul teoriile noastre, fără a compromite presupozиtiile social construcționiste.

II. *Noi perspective pentru social constructionism — tentative de „negociere” a realului*

Deși construcționismul tinde să adopte o atitudine relativistă, unii teoreticieni insistă să mențină o realitate dincolo și în afara discursului. Rom Harré¹⁴, de exemplu, trasează diferența dintre o ordine *practică* și una *expresivă*, argumentând că indiviziile le împărtășesc pe amândouă. Aici „practic” se referă la forțele cauzale ale naturii, în vreme ce „expresiv” trimite la regulile sociale și morale pe care indiviziile le împărtășesc în cadrul practicilor sociale. El fundamentează viața socială în conversație.

Harré abordează problematica materialității prin angajarea conceptului de *Umwelt* — acea parte a lumii materiale ce constituie spațiul vital pentru membrii unei specii. Drept urmare, „aceeași lume, pe ansamblu, conține orice număr de *Umwelt* posibile”¹⁵. Ca ființe în-corporate (*embodied*), noi trăim atât în realitatea practică, cât și în cea conversațională, de aceea, în-corporarea constituie o condiție necesară pentru lumea noastră simbolică. Acest fapt explică de ce noi, în calitate de ființe umane, ocupăm un loc atât în lumea materială, cât și în cea conversațională. Pentru a înțelege o relatare perceptivă, avem nevoie de o localizare a ei în spațiu și timp ce solicită în-corporarea vorbitorului.

Harré¹⁶ susține că *pattern*-urile de gândire, simțire și acțiune par să cadă în patru categorii de norme și convenții fundamentale pe care le numește „gramatici”: o gramatică bazată pe *Suflet*, o alta bazată pe *Persoană*, o gramatică bazată pe *Organism* și una bazată pe *Molecule*. Sufletele, persoanele, organismele și moleculele reprezintă entitățile ontologice de bază ale acestor moduri de descriere a vieții umane. În acest fel, el mută interesul de pe entități pe atrbute ale persoanelor, sau pe „moduri de a vorbi despre persoane“.

O gramatică a *Sufletului* sau o gramatică *S* se bazează pe principiul că „fiecare persoană are un suflet, ce sălăsluieste în corpul material, dar nu este identic cu acesta“¹⁷. Ea folosește categorii de bază precum „Dumnezeu“ și „suflete“, și alte categorii de clasificare precum „păcat“, „ispită“ sau „mântuire“. Harré însă nu conferă acesteia nici un rol în psihologia actuală.

O gramatică a *Persoanei* sau o gramatică *P* ia persoana în-corporată drept categorie fundamentală. Această perspectivă are consecințe importante asupra modului în care noi privim responsabilitatea. De exemplu, o gramatică *P* este implicată în procesul de amintire: a spune „Îmi amintesc...“ înseamnă a asuma responsabilitatea autenticității raportului meu. Ea este de asemenea implicată în sport, de exemplu, atunci când un jucător comite o greșală, și de aceea este luat ca fiind direct responsabil pentru ea.

O gramatică a *Organismului* sau o gramatică *O* ia organismele drept elementele sale de bază și face apel la o abordare aristotelică în înțelegerea vieții umane. Progresele semnificative înregistrate de genetică în ultimele decade au dus la creșterea tendinței de a folosi gramatica *O* în explicarea comportamentului uman. Harré nu găsește nici un loc pentru responsabilitate în această gramatică.

O gramatică *Moleculară* sau o gramatică *M* ia moleculele/grupurile moleculare drept categorii de bază. O gramatică *M*, de exemplu, este implicată atunci când explicăm memoria slabă a unei persoane în vîrstă prin funcționarea defecuoasă a neuro-transmițatorilor săi.

Gramaticile *S* și *P* „exprimă necesități semantice și convenționale“, cu alte cuvinte, ele asumă că oamenii folosesc convenții și obiceiuri locale drept unelte pentru îndeplinirea proiectelor lor. Gramaticile *O* și *M* „exprimă necesități naturale“ i. e. recunosc puterea mecanismelor organice în generarea comportamentului. În vreme ce gramaticile *S* și *P* trebuie subsumate unei perspective ce implică agentul (*agentive picture*), gramaticile *O* și *M* trebuie subsumate uneia cauzale (*causal picture*). Astfel, în cultura noastră ne putem dispensa doar de gramatica *S*, deși ea poate juca un rol important în alte culturi. În opinia lui Harré, în practică, gramaticile *P*, *O* și *M* sunt complementare și ar trebui reunite într-o psihologie unificată hibridă.

Filosoful britanic le numește „discursuri primare“ și sugerează că, pentru a construi o știință cognitivă unificată, ar trebui să găsim o modalitate de a reconcilia gramaticile aparent incompatibile *P* (*agentive picture*), respectiv *O* și *M* (*causal picture*). Pe de altă parte, aceasta ar dizolva, de asemenea, și problema tradițională minte/corp. Așa cum am menționat, soluția pe care el o propune este de a deplasa interesul de pe entități pe discursuri sau gramatici. În schimb, ar

trebuie să specificăm modul în care aceste trei discursuri se raportează reciproc. El ia în considerare două posibile legături. Prima se realizează adoptând distincția metaforică dintre sarcini și unelte (*tasks* vs. *tools*), prin care sarcini descrise în discursul P sunt îndeplinite cu ajutorul unor unelte din discursurile O și M. Abilitățile și capacitatele descrise în gramatica P sunt duse la îndeplinire prin intermediul structurilor și proceselor din discursurile O și M. Cea de-a doua legătură este asigurată de aşa-numitul Principiu al Priorității Taxonomiche. Prin introducerea acestui principiu se doresc stabilirea unei relații necesare între stările și procesele mentale, respectiv stările și procesele cerebrale asociate. Harré acordă însă „prioritate taxonomică“ doar entităților din discursul P. Astfel, stările și procesele relevante din creier trebuie selectate acordând atenție proceselor cognitive implicate în gramatica P. El consideră relația lor ca fiind una conceptuală și nu empirică, în sensul că elemente din fiecare parte ar trebui identificate numai alături de omoloagele lor.

Pe de altă parte, Harré a acordat o atenție deosebită presupozitiilor contextuale ale distribuirii de drepturi și datorii pentru a realiza anumite acte. Conceptul de „poziționare“¹⁸ se referă la modul în care participanții sunt formal angajați pentru a realiza legitim anumite acte de vorbire, pentru a se situa în cadrul anumitor discursuri în cursul interacțiunii sociale. Poziționarea unei persoane într-o situație specifică este relativă contextual, cultural și social. Acest lucru ar putea arunca o lumină asupra problemei dificile a subiectivității. Ori de câte ori adoptăm o poziție în cadrul discursului, ajungem să experimentăm lumea și pe noi însine din punctul de vedere privilegiat al acelei perspective particulare. Subiectivitatea este astfel rezultatul varietății de poziții pe care noi le adoptăm în cadrul discursului atât față de alți oameni, cât și față de lucruri.

Mergând mai departe, Ian Burkitt¹⁹ subliniază faptul că majoritatea teoreticienilor construcționismului în varianta sa „slabă“ „pun în paranteză“ contextele macro sociale ale relațiilor de putere ... [deși] aceste două niveluri — macro și micro social — sunt interconectate, în sensul că normele pe care le folosim în viața cotidiană sunt legate de relațiile de putere și de hegemonia grupurilor sociale“. Abordarea sa se dorescă a fi o alternativă la reducționismul discursiv și o reorientare către relațiile sociale și în-corporarea umană. Burkitt²⁰ privește corpul și experiențele sale drept rezultat al unor construcții sociale și naturale și îl înțelege ca fiind multidimensional. Ființele umane constituie actori activi la diferitele niveluri ale mediilor lor socio-naturale. Astfel, corpul uman a fost modelat și a evoluat în cadrul istoriei sale biologice și a relațiilor sale socio-istorice. El adoptă metafora lui Elias a celor „cinci dimensiuni“ ale realității umane²¹: trei dimensiuni spațiale, a patra dimensiune a timpului și a cincea simbolică (limbajul și alte semne). Această metaforă ne permite a lua în considerare diferențele dimensiuni ale vieții umane, distincte, dar, totodată, imposibil de separat.

La rândul lor, Nightingale și Cromby²² subliniază că social constructionismul ar trebui să depășească interesul său aproape exclusiv pentru discurs și limbaj și să acorde mai multă atenție unor probleme la fel de importante precum în-corporarea, materialitatea și puterea. Cartea lor sugerează noi deschideri pentru social constructionism: influențele factorilor care privesc în-corporarea și istoriile

socio-personale asupra situațiilor sociale și activității individuale; modalitățile în care lumea materială modeleză și constrângă construcția socială; puterea instituțiilor, a guvernelor și a corporațiilor multinaționale, precum și inegalitățile ce decurg din structura societăților. „Corpul“ apare drept „locul intim unde natura și cultura se întâlnesc, el este limitat extern și constituie materialul principal al sistemului minte-corp-creier pe care noi îl numim ființă umană“²³. Ei consideră că cel mai important aspect al în-corporării este subiectivitatea. Pentru înțelegerea ei, social constructionismul ar trebui să ia în considerare atât aspectele funcționale, fiziologice și fenomenologice, cât și modul în care aceasta se constituie în cadrul interacțiunilor sociale, și, de aceea, al relațiilor de putere.

John Cromby argumentează²⁴ în favoarea unei abordări mai sistematice în care „integrarea cercetării actuale din neurologie cu ideile construcționiste cu privire la determinarea socio-culturală a experienței subiective, ne poate furniza o bază nespeculativă pentru acest proiect imens de dificil“²⁵. Ideea sa de subiectivitate în-corporată²⁶ este susținută de studiile actuale din neuroștiință („ipoteza indicatorului somatic“ a lui Damasio și „interpretul“ lui Gazzaniga) care împreună, și alături de structurile sociale, co-constituie subiectivitatea în cadrul unei abordări socio-neurale.

Cromby precizează²⁷ că savantul Antonio Damasio a avansat²⁸ un mecanism neural pentru luarea deciziilor în medii sociale, urmând investigațiile sale asupra persoanelor cu leziuni ale sectoarelor ventral-mediale ale lobilor frontalii. El indică faptul că aceste sectoare sunt decisive într-un sistem care integrează în conștiință sentimente cu privire la corp, ce ulterior ne permit să luăm decizii în medii sociale. Dovezile sale sugerează că o mulțime de informații diferite (perceptive, cele provenind din amintire și senzoriale) sunt integrate aici pentru a ne ghida în luarea deciziilor. Damasio argumentează că leziunea exclusivă a sectorului ventral-medial al lobilor frontalii afectează indivizii în două moduri diferite. În primul rând, ei sunt susceptibili unor izbucniri neprevăzute de emoții puternice care altfel sunt superficiale sau chiar inexistente. În al doilea rând, ei devin incapabili să ia decizii în medii sociale, chiar și cele mai simple.

Potrivit lui Damasio, co-ocurența exclusivă a acestor două deficiete cu leziunile prefrontale ventral-mediale sugerează că luarea deciziilor este legată de emoții și sentimente. Atunci când noi contemplăm diferite cursuri de acțiune și consecințele lor, reprezentările neurale subiacente proiectează în *pattern-uri* de sentimente pe care el le numește *indicatori somatici* ce simplifică și accelerează luarea deciziilor. Punctul cel mai important este că „indicatorii somatici sunt dobândiți din experiență și „au fost creați în creierele noastre în timpul procesului de educație și socializare, prin conectarea diferitor clase de stimuli cu diferite clase de stări somatiche“²⁹. Ei pot opera în afara conștiinței, deși nu sunt inaccesibili în principiu, „ei pot, de aceea, introduce în luarea deciziilor «irationalitatea structurată» (*patterned irrationality*), *pattern-uri* legate de aspecte ale istoriei socio-personale“³⁰.

Cromby preia ipoteza indicatorilor somatici a lui Damasio, pe care o ia drept o abordare a „enculturației aspectelor în-corporate ale subiectivității“ și un exemplu al unei descrieri în gramatica O a „cunoașterii celui de-al treilea tip“

(*knowledge of the third kind*) pe care Shotter³¹ o examinează în gramatica P. Prin aceasta, legătura dintre gramatica O și gramatica P este consolidată și stabilită sistematic.

Într-o abordare complementară, Burkitt, Butt și Burr³² se inspiră din fenomenologia filosofului francez Merleau-Ponty, pe care o consideră a fi o perspectivă viabilă pentru examinarea în-corporării și a subiectivității. Burr, de exemplu, subliniază natura extra-discursivă a expresivității corporale ilustrată în cazul dansului și a producerii muzicii. Potrivit lui Merleau-Ponty, noi experimentăm lumea prin intermediul corpului nostru, și nu prin limbaj — „noi trăim în lumea materială și nu suntem observatori ai ei“³³. El privește relația dintre limbaj și experiență drept una dialectică, în care fiecare parte depinde de celalătă pentru propria sa exprimare. Întrucât suntem în-corporați și avem un acces direct la lume, distincția dintre obiect și subiect este inutilă. Merleau-Ponty a fost de asemenea preocupat de modul în care noi înțelegem lumea prin intermediul simțurilor. În experiență trăită a lumii pe care noi o avem, diferențele simțuri sunt integrate și operează ca un singur sistem. Totuși, el a fost precaut să admită că, astfel, noi ajungem să surprindem „adevărul“ realității. Tema postmodernă a „pluralității interpretărilor“ poate fi, în acest fel, ușor adaptată la abordarea fenomenologică.

III. Schița unui studiu hibrid al subiectivității și în-corporării

Toate studiile menționate au indicat limite ale cercetării curente și au accentuat nevoia unui social construcționism critic mai elaborat. Preocuparea noastră majoră este aceea de a investiga căile alternative pentru obținerea unor explicații mai satisfăcătoare a tuturor aspectelor relevante implicate. Noi considerăm că o abordare socio-neurală în care social construcționismul și neuroștiința cognitivă se completează și susțin reciproc ar fi un bun punct de pornire pentru un proiect comprehensiv al unei psihologii hibride a ființelor umane. Subiectivitatea, în-corporarea, capacitatea de acțiune și modul în care ele sunt generate neural și construite social par să constituie miezul acestui proiect.

Pe lângă Merleau-Ponty, proiectul lui Alfred Schutz al unei *Fenomenologii a lumii sociale* (1967)³⁴, vizând relația dintre indivizi și realitățile sociale, poate fi o sursă de inspirație de valoare pentru cercetarea actuală. Preocuparea sa pentru „constituirea experienței trăite inteligibile“, concepută ca o problemă practică, încapsulată în diferite contexte ale interacțiunii sociale și legată de interesul contingente, ne conduce către domeniul studiilor etnometodologice. Investigarea constituiri fenomenelor ca un proces dialectic între persoane în-corpore și realități sociale, și modul în care ele se potențează reciproc, ne poate furniza idei inestimabile cu privire la subiectivitate și modul în care ea este produsă de-a lungul situațiilor de viață cotidiene — organizaționale sau de altă natură.

Menirea filosofiei, aşa cum a fost ea gândită de Wittgenstein în filosofia sa târzie, ar trebui să ne călăuzească în ceea ce are sens și ceea ce nu are. Analiza conceptului de „mînt“ a dezvăluit importanța cercetării conceptuale. Scopul primordial este aici acela de „a identifica transgresările limitelor sensului“³⁵.

Astfel, clarificarea conceptelor noastre de conștiință, subiectivitate și minte ar trebui să angajeze cercetări logico-gramaticale ale folosirii cuvintelor în rețeaua complexă a conexiunilor limbii noastre cotidiene. De interes major este relația lor cu conceptele de persoană, corp, creier, precum și cu cele adiacente de atenție, percepție și gândire.

Harré sugerează³⁶ că o colaborare între filosofie și psihologie va contribui la dezvoltarea psihologiei secolului douăzeci și unu, în aceeași măsură în care a făcut-o cu toate celelalte științe în trecut. El investighează perspectivele unei noi științe cognitive ca știință hibridă și argumentează că o asemenea știință ar trebui să dea seama atât de fenomenele psihologice, aşa cum se reflectă ele în acțiunile cotidiene ale oamenilor (nivelul social — gramatica P), cât și de mecanismele neurale subiacente prin care ei realizează aceste acțiuni (nivelul neural — gramatica O). În plus, ambele întreprinderi ar trebui să fie conforme metodelor și standardelor cercetării științifice.

La rândul lor, Bennett și Hacker ilustrează³⁷ că filosofia și științele cognitive, deși nu identice, reprezintă două abordări esențiale și complementare pe care noi trebuie să le adoptăm pentru a înțelege conceptele de minte, subiectivitate și încorporare. Mai mult, „a doua întreprindere o presupune pe prima, în măsura în care neclaritatea sau confuzia cu privire la conceptul de minte și conceptele psihologice apropiate va contamina descrierea și înțelegerea problemelor și soluțiilor din știință”³⁸. Ei argumentează că cea mai frecventă confuzie conceptuală din neuroștiință cognitivă este aceea de a atribui calități psihologice apartinând ființelor ca întreg, nu minții (precum Descartes și urmașii săi), ci creierului sau unor părți ale creierului. De fapt, aceasta este o nouă adaptare a dualismului cartesian la neuroștiință. Ei numesc aceasta *eroare mereologică* (mereologia fiind logica relațiilor dintre părți și întreg). Este ceea ce se întâmplă atunci când Damasio spune că „creierele noastre pot decide satisfăcător adesea, în secunde, sau minute, în funcție de formatul temporal pe care noi îl fixăm ca adekvat pentru scopul pe care dorim să îl îndeplinim, și dacă ele pot realiza acest lucru, ele trebuie să facă această muncă minunată cu mai mult decât doar rațiunea simplă”³⁹. Sau atunci când Gazzaniga susține că „emisfera stângă este perfect capabilă să spună ceva de genul «Privește, nu am nici o idee de ce am ales lopățica — aveam creierul secționat, nu îți amintești?» ... Creierul stâng își țese propria poveste pentru a se convinge că are controlul deplin”⁴⁰. Cu toate acestea, nu ar trebui să suspectăm că analiza lui Bennett și Hacker încearcă să arunce o umbră asupra marilor realizări din acest domeniu respectabil al științei. Mai degrabă, ei accentuează importanța clarificării conceptuale pentru cercetarea din neuroștiință cognitivă actuală bazată în principal „pe folosirile situate, ocasionale, retorice ale lexiconului comun al psihologiei”⁴¹. Acest lucru este necesar „atât pentru identificarea și formularea clară a problemelor, cât și pentru descrierea desoperirilor făcute și pentru aprecierea realistă a semnificației lor”⁴². Aceste realizări, aşa cum au arătat unele analize social construcționiste⁴³, descrise într-un limbaj adekvat, sunt decisive pentru viitorul dezvoltării disciplinei.

Unele studii recente⁴⁴ au indicat modul în care o abordare social construcționistă critică poate sprijini o perspectivă pragmatică și interactivă pentru analiza-

rea afazie și a altor deficiete neurologice. Ele subliniază beneficiile unei abordări socio-neurale a subiectivității în-corporate și provocarea pe care aceasta o reprezintă pentru individualism și reducționism. Goodwin propune o analiză „a modului în care comunicarea părților suferind de afazie, și alte deficiențe de limbaj rezultând din traume ale creierului, este organizată în cadrul vorbirii interactive (*talk-in-interaction*)”⁴⁵. El consideră că cercetarea contemporană privind efectele leziunilor cerebrale asupra capacitatea lingvistice s-a concentrat în primul rând asupra proceselor creierului și a structurilor subiacente din individ pe care deficiențele de limbaj le pot dezvălui. Astfel, „din punct de vedere metodologic, capacitatele unui pacient au fost evaluate de obicei în izolare de contextele relevante interactive și pragmatice ... (deși) leziunile creierului au consecințe importante, în aceeași măsură, pentru organizarea vorbirii interactive, locul primordial unde limbajul emerge ca acțiune în lumea socială”⁴⁶.

În loc de a restrânge analiza la propoziția izolată și constituenții săi, cercetarea se concentrează pe „organizarea secvențială” în care rosturile individuale sunt încapsulate în cadrul unor succesiuni de acțiuni (vorbirea și alte gesturi) și construite împreună cu ajutorul interlocutorilor lor. Această perspectivă aruncă o lumină nouă asupra capacitaților acestor pacienți întrucât structura rosturilor lor în izolare ascunde complet capacitatea lor de „a construi acțiuni semnificative în armonie cu alții”. Analiza subliniază importanța procesului de „reparație” în cadrul activității sociale comune de construcție a sensului și acțiunii. Pe de altă parte, „vorbitorii afazici incapabili de a rosti un element lexical relevant manifestă o mare ingenuitate în folosirea altor resurse semiotice, inclusiv gesturile, scrisul și reprezentările grafice”⁴⁷ pentru a-și ghida interlocutorii către recuperarea a ceea ce ei doresc să spună”⁴⁸.

În-corporarea devine aşadar o condiție a constituirii colective a sensului și este pe deplin integrată în practica lingvistică. În acest fel, analiza lui Goodman oferă un bun exemplu al potențialului explicativ al integrării social construcționismului cu cercetările științifice actuale și al nevoii de a reduce experiența trăită în cadrul abordărilor noastre. Ea constituie, de asemenea, o altă provocare pentru individualismul și cognitivismul specifice concepțiilor dominante.

NOTE

1. I. Burkitt, *Bodies of Thought. Embodiment, Identity & Modernity*, London, SAGE Publications, 1999.
2. R. Harré, *The advent of the methodological critique*, în: G. C. Bunn, A. D. Lovie și G. D. Richards (coord.), *Psychology in Britain. Historical Essays and Personal Reflections*, The British Psychological Society, 2001, p. 400.
3. V. Burr, *Social Constructionism*, London, Routledge, 2003.
4. R. Harré, *Cognitive Science. A Philosophical Introduction*, London, SAGE Publications, 2002, p. 146–147.
5. R. Harré, și G. Gillett, *The Discursive Mind*, London, SAGE Publications, 1994; respectiv, J. A. Smith, R. Harré și L. Van Langenhove (coord.), *Rethinking Psychology*, Londra, SAGE Publications, 1995.
6. J. Potter și D. Edwards, *Rethinking Cognition: on Coulter on Discourse and Mind* în: „Human Studies”, no. 26/2003, p. 170.
7. J. Coulter, *Rethinking Cognitive Theory*, The Macmillan Press Ltd, 1983.
8. J. Potter și D. Edwards, *Rethinking Cognition...*, p. 171.
9. *Ibidem*.

10. *Ibidem*, p. 174.
11. J. Cromby, *Between constructionism and neuroscience: the societal co-constitution of embodied subjectivity* în: *Theory and Psychology*, 2004.
12. I. Burkitt, *Bodies of Thought...*, p. 5.
13. V. Burr, *Social Constructionism...*
14. R. Harré, *Social Being*, Oxford, Blackwell, 1993.
15. Idem, *Exploring the human Umwelt* în: R. Bhaskar (coord.), *Harré and His Critics: Essays in Honour of Rom Harré with His Commentary on Them*, Oxford, Blackwell, 1990, p. 301.
16. Idem, *Discourse and the embodied person* în: D.J. Nightingale și J. Cromby (coord.), *Social Constructionist Psychology. A Critical Analysis of Theory and Practice*, Buckingham, Open University Press, 1999 și *Cognitive Science...*
17. R. Harré, *Cognitive Science...*, p. 148.
18. B. Davies și R. Harré, *Positioning: The discursive production of selves* în: „Journal for the Theory of Social Behaviour”, 1990/20(1), p. 43–63.
19. I. Burkitt, *Between the dark and the light: power and the material contexts of social relations* în: D. J. Nightingale și J. Cromby (coord.), *Social Constructionist Psychology...*, p. 73.
20. I. Burkitt, *Bodies of Thought ...*
21. N. Elias, *Involvement and Detachment*, trad. de E. Jephcott, Oxford, Blackwell, 1987.
22. D. J. Nightingale și J. Cromby, *What's wrong with social constructionism?* în: D. J. Nightingale și J. Cromby (coord.), *Social Constructionist Psychology...*
23. *Ibidem*, p. 10.
24. J. Cromby și P. Standen, *Taking our selves seriously*; D. J. Nightingale și J. Cromby, *Reconstructing social constructionism*, ambele în: D. J. Nightingale și J. Cromby (coord.), *Social Constructionist Psychology...*; respectiv J. Cromby, *Between constructionism and neuroscience....*
25. J. Cromby și P. Standen, *Taking our selves seriously*, p. 153.
26. J. Cromby, *Between constructionism and neuroscience....*
27. *Ibidem*.
28. A. R. Damasio, D. Tranel & H. Damasio, *Somatic markers and the guidance of behaviour* în: H. S. Levin & H. M. Eisenberg & A. L. Benton (coord.), *Frontal Lobe Function and Dysfunction*, New York, Oxford University Press., 1991, p. 217–229; respectiv A. R. Damasio, *Descartes Error: emotion, reason and the human brain*, Londra, Picador, 1994.
29. A. R. Damasio, *op. cit.*, p. 177.
30. J. Cromby, *Between constructionism and neuroscience....*
31. J. Shottler, *Conversational Realities: constructing life through language*, London, Sage Publications, 1993.
32. I. Burkitt, *Bodies of Thought...*; T. Butt, *Realism, constructionism and phenomenology și respectiv V. Burr, The extra-discursive in social constructionism* în: D. J. Nightingale și J. Cromby (coord.), *Social Constructionist Psychology...*
33. V. Burr, *The extra-discursive in social constructionism* în: D. J. Nightingale și J. Cromby (coord.), *Social Constructionist Psychology...*, p. 120.
34. A. Schutz, *The Phenomenology of the Social World*, trad. de George Walsh și Frederick Lehnert, Northwestern University Press, 1967.
35. M. R. Bennett și P.M.S. Hacker, *Philosophical Foundations of Neuroscience*. Oxford, Blackwell, 2003, p. 399.
36. R. Harré, *Cognitive Science...*
37. M. R. Bennett și P. M. S. Hacker, *Philosophical Foundations...*
38. *Ibidem*, p. 403.
39. *Ibidem*, p. 69.
40. M. S. Gazzaniga, *The Mind's Past*, Berkeley, University of California Press, 1998, p. 25.
41. J. Potter și D. Edwards, *Rethinking Cognition....*, p. 171.
42. M. R. Bennett și P. M. S. Hacker, *Philosophical Foundations...*, p. 402.
43. R. Harré, *Cognitive Science...*; respectiv J. Cromby, *Between constructionism and neuroscience....*
44. Ch. Goodwin, *Introduction* în: Ch. Goodwin (coord.), *Conversation and Brain Damage*, Oxford University Press, 2003.
45. *Ibidem*, p. 3.
46. *Ibidem*.
47. A. Klippi, *Collaborating in Aphasic Group Conversation: Striving for Mutual Understanding* (1996) în: Ch. Goodwin (coord.) *op.cit.*, Oxford University Press, 2003.
48. Ch. Goodwin, *Introduction* în: Ch. Goodwin (coord.) *op.cit.*, Oxford University Press, 2003, p. 5.